

DOI: 10.33310/2518-7813-2019-65-2-228-232

УДК 371.132

Світлана ПАРШУК

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри початкової освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

e-mail: parshuk.sv@gmail.com

Вікторія СТАСЮК

студентка факультету дошкільної та початкової освіти

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

м. Миколаїв, Україна

e-mail: dancter15@gmail.com

**ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНА СКЛАДОВА
ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ ГРАМОТНОСТІ
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто поняття загальнокультурної грамотності та проаналізовано формування загальнокультурної компетентності майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших. Саме тому вчитель початкової школи має бути взірцем культури для своїх вихованців, а проблема формування загальнокультурної грамотності у майбутніх вчителів початкової школи завжди буде актуальним питанням у підготовці фахівців початкової освіти.

Ключові слова: компетентність, загальнокультурна грамотність, загальнокультурна компетентність.

В сучасних умовах стає необхідним посилення культуротворчої ролі освіти, з'являється новий ідеал «людини культури», який володіє загальнокультурною компетентністю, що визначає його активну життєдіяльність, здатність орієнтуватися в різних сферах соціального й професійного життя, гармонізує внутрішній світ і відносини із соціумом.

Концепцією «Нової української школи» передбачено вивчення ключових компетентностей, яких кожен потребує для особистої реалізації, розвитку, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування і які здатні забезпечити особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя. Однією з десяти ключових компетентностей є обізнаність та самовираження у сфері культури – здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Вчитель початкової школи має бути взірцем культури для своїх вихованців, саме тому, проблема формування загальнокультурної грамотності у майбутніх вчителів початкової школи завжди буде актуальним питанням у підготовці фахівців початкової освіти.

Проблему формування ключових компетентностей майбутніх вчителів розглядали такі науковці як О. Савченко, С. Гончаренко, І. Тараненко, В. Ковальчук, Н. Кузьміна, Л. Мітіна. Питання формування естетичної культури особистості розглядали науковці С. Кононанець, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Отич, О. Рудницька та ін..

Метою статті є аналіз формування загальнокультурної грамотності майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Одним з пріоритетів в системі освіти має стати досягнення нового освітнього результату – формування базових компетентностей студентів. Реформування освіти передбачає відновлення змісту навчання з орієнтацією на «ключові компетентності», оволодіння якими дозволить випускникам вирішувати різні проблеми в професійному, соціальному, повсякденному житті. Компетентнісно орієнтований підхід до стандартизації освіти поширений у провідних країнах світу, де відбувається процес визначення та відбору ключових компетентностей. Впровадження компетентнісного підходу до стандартизації змісту освітніх галузей є, на думку багатьох міжнародних експертів, одним із ключових моментів розробки стандартів освіти. В основі поняття компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який має не лише необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й

вміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність.

Формування обізнаності та самовираження у сфері культури реалізується через опанування майбутніми учителями загальнокультурної компетентності.

Одним з завдань виховання молодших школярів є формування загальнокультурної компетентності, що припускає орієнтацію в першоджерелах культури – творах художньої літератури, народної творчості, музичного, образотворчого, театрального мистецтва, музейних експозиціях, творах якщо не наукової, то хоч би науково-популярної літератури. У зв'язку із цим можна сказати, що культурологічний аспект – найважливіший підхід сучасної освіти у вихованні молодшого школяра.

Загальнокультурна компетентність визначається як здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Аналіз сутності поняття «загальнокультурна компетентність» та його зіставлення з декларованим навчальними програмами, змістом початкової освіти дав змогу виокремити три групи компетенцій, які важливо формувати у дітей молодшого шкільного віку: мовленнєві (уміння точно висловлювати думку українською, російською та англійською мовами; здатність до словесної творчості; уміння будувати речення; багатство словникового запасу; уміння пояснити сутність слова, його походження); комунікативні (уміння вести діалог; уміння вислухати людину під час ведення діалогу; уміння толерантно висловити думку під час діалогу); культурні (знання народних пісень; знання народних танців; знання і володіння прислів'ями, приказками, лічилками; знання народних ігор; знання певних традицій).

Зміна парадигми зі «знанієцентризму», тобто прагнення освітнього закладу дати школярам раціональне знання, на парадигму культуровідповідності і культуротворчості освіти дає шанс забезпечити освоєння усіма суб'єктами навчально-виховного процесу гуманітарних і культурних цінностей («культуроцентризм») [1, 3–5].

Корисним для аналізу й розуміння є трактування загальнокультурної компетентності, яке подано в матеріалах дискусій, що були організовані у рамках проекту ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному», а саме: загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства в усіх її аспе-

ктах та передбачає формування культури міжособистісних відносин, оволодіння світовою та вітчизняною культурною спадщиною, принципи толерантності, плюралізму і дозволяє особистості:

- аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури;
- орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства;
- застосовувати засоби й технології інтеркультурної взаємодії;
- знати рідну й іноземні мови, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну й іноземні мови, символіку та тексти;
- застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розроблення й реалізації стратегій і моделей поведінки та кар'єри;
- опановувати моделі толерантної поведінки та стратегії;
- конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних;
- релігійних відмінностей між народами, різноманітності світу й людської цивілізації [2].

Сформована загальнокультурна компетентність свідчить про те, що людина має певні морально-особистісні якості, які допомагають їй правильно визначати роль культури, орієнтуватися в її продуктах, узгоджувати власну поведінку з загальноприйнятими моральними нормами і культурними цінностями.

Як зазначає М. Яковлева, «сформована загальнокультурна компетентність дає особистості змогу аналізувати та оцінювати здобутки науки та культури, орієнтуватися в сучасному культурному просторі, користуватися засобами та технологіями міжкультурної взаємодії, методами самовдосконалення, що зорієнтоване на систему як загальнолюдських і національних та індивідуальних цінностей, реалізовувати моделі толерантної поведінки та конструктивної діяльності в умовах мультикультурного розмаїття» [4].

Формування загальнокультурної компетентності забезпечується засобами практично усіх навчальних предметів. Воно відбувається у процесі реалізації затвердженого МОН України цілісного змісту освіти початкової та основної школи.

Аналіз навчальних програм, вивчення змісту матеріалу, що пропонується учням з навчальних дисциплін, дає підстави стверджувати: формуванню загальнокультурної компетенції у найбільшій мірі сприяють такі дисципліни: українська мова та література, зарубіжна література, іноземні

мови, історія України, географія, етика, музичне мистецтво, образотворче мистецтво, основи безпеки життєдіяльності. Загалом, формування естетичної культури та художнього мислення як складової суспільно-політичних й професійних компетенцій вчителя, має не тільки практиологічну, а й прагматичну направленість. Це передбачає набуття системи знань про художню культуру, розширення уявлень щодо естетичної сфери життєдіяльності людини; формування вмінь інтерпретувати й оцінювати твори мистецтва, аргументовано висловлювати щодо них власні судження, виховання художньо-світоглядної позиції, особистісно-ціннісного ставлення, потреби й здатності до мистецької самоосвіти, художньо-естетичного та морально-духовного самовдосконалення, а також вміння створювати художні образи та естетизація оточення.

Саме тому, підготовка майбутнього вчителя початкової школи має на меті не тільки досконало оволодіти знаннями з навчальних предметів, а й набути вміння та навички з формування загальнокультурної та інших компетентностей засобами навчальних предметів.

В Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського здійснюється навчання студентів за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта». Неодмінним напрямком формування особистості майбутнього вчителя початкової школи є набуття фахових та предметних компетентностей. Навчальна дисципліна «Образотворче мистецтво з методикою навчання» є курсом, який спрямований не тільки на оволодіння методикою викладання цього предмету у початковій школі, а й на формування загальнокультурної грамотності майбутнього педагога.

Мета курсу – спираючись на знання в галузі теорії та історії візуальних та різних видів образотворчого мистецтва, навчити студентів розумінню та практичному засвоєнню різноманітних засобів виразності у створенні художнього образу у образотворчого мистецтва, графічного дизайну та декоративно-ужитковому мистецтві; навчити студентів самостійно виконувати як репродуктивні, так і творчі роботи в різних матеріалах і техніках, оволодіти методикою навчання образотворчому мистецтву, а також передовим досвідом у педагогічній та художньо-практичній діяльності.

Курс «Образотворче мистецтво з методикою навчання» має на меті підготувати студентів, майбутніх учителів початкових класів, до самостійного проведення занять з образотворчого мистецтва в I–IV класах, а також до застосування знань, умінь і навичок, здобутих в процесі навчання малювання, у виховній роботі і викладанні інших предметів у початкових класах. Разом з цим курс

малювання сприяє загальному, особливо естетичному, вихованню студентів, що дуже важливо для формування загальнокультурної грамотності майбутнього вчителя.

За період вивчення курсу студенти повинні усвідомити основні педагогічні ідеї як традиційної, так й розвиваючої систем навчання з художньо – творчої роботи у галузі образотворчого мистецтва:

- сприяти якісному освоєнню і творчому усвідомленню знань, умінь та навичок художньої діяльності у галузі образотворчого мистецтва;
- реалізувати диференційне навчання з урахуванням своїх індивідуальних здібностей;
- забезпечити інтелектуальний зріст, сформувати свій творчий підхід до рішення будь-яких художньо-творчих завдань [3].

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими предметними компетентностями: здатність малювати з натури з цілю здобути систематичні знання з курсу основ образотворчого мистецтва; володіння основами теорії (композиція, перспектива, світлотінь, колір); здатність до опанування кольором як засобом відтворення натури і декоративної виразності, елементами теорії кольору, прийоми і послідовність виконання акварельного живопису, техніка роботи гуашшю; здатність виконувати декоративні малюнки з виготовленням ескізів, з оформленням навчального приладдя; володіння основами композиції у створенні образу, вираження ідейного задуму і передачі смислового зв'язку в малюнку; здатність застосовувати методи та порядок підготовки й виконання сюжетного малюнка і послідовність процесу роботи над композицією на задану тему; здатність виконувати творчі завдання за власним задумом.

Програма навчальної дисципліни включає в себе два модулі:

- МОДУЛЬ I. Організація процесу навчання основам образотворчої грамоти;
- МОДУЛЬ II. Форми і методи роботи вчителя на заняттях з образотворчого мистецтва.

Першим модулем передбачено ознайомлення студентів з різними видами та жанрами образотворчого мистецтва, вивчення основ малюнку, опанування різних технік та засобів зображення. Модуль включає в себе такі теми як: Підготовка, організація та здійснення процесу навчання учнів образотворчому мистецтву; Матеріали та інструменти малюнку, види малюнків та їх особливості; Тональний малюнок; Види тонування; Прийоми роботи олівцем та іншими графічними матеріалами; Передача об'єму предметів за допомогою тону; Перспективне малювання; Способи передачі

фактури предмету за допомогою тонування; Зображення людини; Основи кольорознавства; Живопис; Прийоми роботи фарбами; Сюжетно-тематична композиція у кольорі (акварель); Робота над ескізом ілюстрацій до дитячої байки чи казки та ін..

Другий модуль спрямований на вивчення методики викладання образотворчого мистецтва у початковій школі та використання набутих раніше практичних вмінь при підготовці наочності та проведенні уроку. Він містить такі теми: Застосування методів творчого пошуку на уроках образотворчого мистецтва; Урок як форма роботи вчителя на заняттях з образотворчого мистецтва; Види і форми уроків з образотворчого мистецтва; Методи стимулювання творчої діяльності учнів на уроках з образотворчого мистецтва; Розробка навчальної теми з образотворчого мистецтва; Види та вимоги до виготовлення наочності для уроків образотворчого мистецтва; Особливості композиції дитячого малюнку.

При вивченні дисципліни «Образотворче мистецтво з методикою навчання» використовуються різні форми роботи як групові, так і індивідуальні. Методами виступають: лекція, практичне заняття, самостійна робота та ін..

Лекційні заняття надають студенту можливість систематично та послідовно ознайомитись з основними питаннями з курсу «Образотворче мистецтво з методикою навчання» та забезпечують орієнтовну основу для подальшого вивчення навчального матеріалу. Зміст навчального матеріалу лекцій сприяє формуванню у студентів наукового світогляду, соціальної зрілості, громадянської відповідальності, естетичних почуттів та загальнокультурної грамотності, працелюбності.

На практичних заняттях з майбутні вчителі початкової школи не тільки закріплюють теоретичні знання з певної теми, а у практично опановують різні техніки зображення малюнку.

Самостійна робота з курсу «Образотворче мистецтво з методикою навчання» займає більшу частину часу. Студенти працюють з додатковою літературою, готують доповіді, реферати та презентації, виконують різні творчі завдання та ін..

Студенти неодноразово приймають участь у конференціях та методичних семінарах, досліджують проблемні питання з методики викладання

образотворчого мистецтва на сучасному етапі розвитку освіти. Одним з напрямів виховної роботи є підготовка та проведення виставок творчих робіт студентів. Неодноразово у рамках вивчення курсу студенти відвідують Миколаївський обласний художній музей імені В. В. Верещагіна та знайомляться з *експозицією творів, яка включає живопис, скульптуру, графіку та декоративно-ужиткове мистецтво*. Участь у такій роботі підвищує творчу активність студентів і надає їм усвідомлення свого індивідуального креативного потенціалу та причетності до загальної культури і мистецтва.

Такі форми та методи роботи сприяють розвитку індивідуальних творчих здібностей студентів, їхніх естетичних смаків і розширенню інтелектуального та духовного рівнів на основі вивчення культурної спадщини українського народу та народів світу. Це допомагає всебічно та раціонально підготувати студентів до творчої діяльності в умовах сьогодення та сформуванню загальнокультурну грамотність майбутнього вчителя початкової школи.

Результатом вивчення курсу «Образотворче мистецтво з методикою навчання» є підготовленість студентів до викладання образотворчого мистецтва у початковій школі, їхнє володіння основними методичними прийомами, розуміння провідних психічних процесів, особливості роботи з обдарованими дітьми тощо.

Отже, основним принципом, що має визначити загальнокультурну грамотність майбутніх вчителів початкової школи в умовах незалежної України, повинно стати врахуванням кращого культурно-мистецького досвіду минулого, його конкретне використання в межах принципово нового періоду історії. Саме цей підхід сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, яка має жити й працювати в умовах третього тисячоліття. Навчальна дисципліна «Образотворче мистецтво з методикою навчання» є одним із головних засобів формування загальнокультурної грамотності майбутнього вчителя початкової школи. Вивчення здобутків культури та мистецтва різних часів, знайомство з видатними художниками та їхніми творами підвищують рівень освіченості майбутніх педагогів та сприяють формуванню загальнокультурної грамотності.

Список використаних джерел

1. Иванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова // К. : ЦВП, 2005. – 282 с.
2. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики : [колективна монографія] / під заг. ред. О. В. Овчарук // К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
3. Робоча програма «Образотворче мистецтво з методикою викладання» для студентів ОКР «бакалавр» за напрямом підготовки 6.010102 Початкова освіта / МНУ ім. В. О. Сухомлинського // Миколаїв, 2016. – 14 с.
4. Яковлева М. Зміст та структура загальнокультурної компетентності у сучасних дослідженнях при викладанні іноземної мови у вищих юридичних навчальних закладах [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section2/article_yakovleva.pdf].

References

1. Ivanova T. V. Kul'turologicheskaya podgotovka budushchego uchitelya : [monografiya] / T. V. Ivanova // К. : TSVP, 2005. – 282 s.
2. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: Biblioteka z osvith'oyi polityky : [kolektyvna monohrafiya] / pid zah. red. O. V. Ovcharuk // К. : «K.I.S.», 2004. – 112 s.
3. Robocha prohrama «Obrazotvorche mystetstvo z metodykoyu vykladannya» dlya studentiv OKR «bakalavr» za napryamom pidhotovky 6.010102 Pochatkova osvita / MNU im. V. O. Sukhomlyns'koho // Mykolayiv, 2016. – 14 s.
4. Yakovleva M. Zmist ta struktura zahal'nokul'turnoyi kompetentnosti u suchasnykh doslidzhennyakh pry vykladanni inozemnoyi movy u vyshchykh yurydychnykh navchal'nykh zakladakh [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu:[http://www.kspu.kr.ua/download/conf2013/section2/article_yakovleva.pdf].

Светлана Паршук, Виктория Стасюк. Формирование общекультурной грамотности будущих учителей начальной школы

В статье рассмотрено понятие общекультурной грамотности и проанализировано формирование общекультурной компетентности будущих учителей начальной школы средствами изобразительного искусства. Эта компетентность предусматривает глубокое понимание своей национальной идентичности как основы открытого отношения и уважения к разнообразию культурного выражения других. Именно поэтому учитель начальной школы должен быть образцом культуры для своих учеников, а проблема формирования общекультурной грамотности у будущих учителей начальной школы всегда будет актуальным вопросом в подготовке специалистов начального образования.

Ключевые слова: компетентность, общекультурная грамотность, общекультурная компетентность, изобразительное искусство.

Svitlana Parshuk, Viktoriya Stasyuk. Formation of general cultural literacy of future elementary school teachers

In modern conditions it becomes necessary to strengthen the role of culture education, as there arises a new ideal of human in culture, who possesses the general cultural competence, which determines its vitality, ability to navigate in different areas of social and professional life, harmonizes inner world and its relationship with society. The concept of New Ukrainian School provides knowledge of basic competences, which every individual needs for personal realization, inner development, being active citizen, for social inclusion and future employment. Due to these competences students are able to provide personal realization and achieve success throughout life.

One of the ten basic competencies is knowledge and self-expressions in culture – the ability to understand art, to form own artistic tastes, independently express ideas, experience and feelings through different forms of art. Building awareness and self-expression in the sphere of culture is realized through mastering the general cultural competences by future teachers. General cultural competences are defined as a student's ability to analyze and evaluate the achievements of representatives of national and worldwide culture; freely orient in the cultural and spiritual context of modern society, apply methods of self-education focused on general human values. The developed general cultural competence indicates that a person has certain moral and personal qualities, priorities and opinions that help her/him to properly define the role of culture, orient in pieces of cultural heritage, coordinate own behavior with generally accepted moral norms and both national and accepted foreign cultural values.

Therefore, the preparation of future teachers of primary school aims not only on gaining perfect knowledge in academic subjects, but also on acquiring valuable skills of general cultural awareness and other competences formation by means of academic disciplines.

Key words: competence, general cultural literacy, general cultural competence, visual arts.